

Tóth–Simon

Differenciálegyenletek

Tóth János
Simon L. Péter

Differenciálegyenletek

Bevezetés az elméletbe
és az alkalmazásokba

A mű elektronikus kiadása
a VEKOP-2.1.1-15-2016-00152 sz. projekt
keretén belül készült.

© Tóth János, Simon L. Péter, Typotex, Budapest, 2020
Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 493 053 2
ISSN 1788-1811

Kedves Olvasó!
Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!
Újabb kiadványainkról és akcióinkról a www.typotex.hu
és a facebook.com/typotexkiado oldalakon értesülhet.

Typotex Kiadó
Alapította Votisky Zsuzsa, 1989
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős kiadó: Németh Kinga
Főszerkesztő: Horváth Balázs
A kötetet gondozta: Gerner József
A borítót készítette: Szalay Éva

Tartalom

Előszó a harmadik kiadáshoz	11
Előszó	12
I. Alapismeretek	13
1. Bevezetés	14
1.1. Jelölések	16
2. Alapfogalmak	19
2.1. Motiváció, példák	19
2.1.1. A radioaktív bomlás egy modellje	19
2.1.2. A barometrikus nyomásformula	21
2.1.3. Baktériumok szaporodásáról	21
2.1.4. Egy egyszerű kémiai reakció	22
2.1.5. Newton II. törvénye	23
2.1.6. Diffúzió, hővezetés	24
2.2. Elemi kvalitatív módszerek	25
2.2.1. A függvényvizsgálat módszereinek kiterjesztése	25
2.2.2. Iránymező	27
2.3. Elemi kvantitatív módszerek	27
2.3.1. Verifikálás	27
2.3.2. Közvetlenül megoldható („integrálható”) egyenletek	28
2.4. Definíciók, egzisztencia- és unicitási tételek	29
2.4.1. Explicit közönséges elsőrendű differenciálegyenlet	30
2.4.2. Kezdetiérték-probléma, avagy Cauchy-feladat	32
2.4.3. A megoldás létezése és egyértelmősége	33
2.5. A Peano-egyenlőtlenség	44
2.5.1. Gronwall és Bihari lemmája	44
2.5.2. Mérési és modellhibák hatása a megoldásokra	46
2.5.3. A karakterisztikus függvény és a variációs egyenlet	48
2.6. A <i>Mathematica</i> alkalmazása az alapfogalmak illusztrálására	50

3. Néhány egyszerű típus	53
3.1. Közvetlenül integrálható egyenletek	53
3.2. Autonóm egyenletek	54
3.3. Szétválasztható változójú egyenletek	56
3.3.1. Homogén egyenletek	58
3.3.2. Homogénre visszavezethető egyenletek	60
3.4. Elsőrendű lineáris egyenletek	60
3.5. Egzakt egyenletek	63
3.5.1. A megoldások inverzére vonatkozó egyenlet	67
3.5.2. A primitív függvény meghatározása	68
3.6. Integráló tényező	71
3.7. Alkalmazások	72
3.7.1. Gépkocsi fékútjának kiszámítása	72
3.7.2. Radioaktív kormeghatározás	72
3.7.3. Oldatok; áramlás	73
3.7.4. Fényelnyelés, láncgörbe	73
3.8. <i>Mathematica</i> az egyszerű típusok megoldásánál	74
II. Lineáris egyenletek	77
4. Lineáris differenciálegyenletek	78
4.1. Alapfogalmak, alaptételek	78
4.2. A megoldások előállítása	81
4.2.1. Homogén egyenlet	81
4.2.2. Inhomogén egyenlet	84
4.2.3. Az állandó együtthatós egyenlet alaprendszere	85
4.2.4. Mátrix exponenciális függvényének kiszámítása	89
Hermite-interpoláció mátrixfüggvényekhez	90
Jordan-alak mátrixfüggvényekhez	91
4.3. Alkalmazások	93
4.3.1. Rekeszrendszerek	93
4.3.2. Egy tanulási modell	95
4.4. <i>Mathematica</i> és lineáris differenciálegyenlet-rendszerek	95
5. Magasabb rendű egyenletek	97
5.1. Az átviteli elv	97
5.2. Általános állítások	101
5.3. A megoldások előállítása	103
5.3.1. Másodrendű lineáris állandó együtthatós differenciálegyenlet	103
5.3.2. Az általános eset	104
5.3.3. Inhomogén egyenletek	109
5.3.4. Kezdetiérték-feladatok	111
5.3.5. Euler-egyenletek	111
5.4. Lineáris peremérték-feladatok	112

5.4.1.	A peremérték-feladatok eredete	113
5.4.2.	A peremérték-feladatok osztályozása	113
5.4.3.	Sturm-típusú egyenletekre vonatkozó kezdetiérték-feladatok	115
5.4.4.	A homogén egyenletre vonatkozó peremérték-feladat megoldása	115
5.4.5.	Az inhomogén egyenletre vonatkozó peremérték-feladat megoldása. A Green-függvény	117
5.4.6.	A Green-függvény előállítása	119
5.4.7.	Inhomogén egyenlet inhomogén peremfeltétellel	120
5.5.	Peremérték-feladatok rendszerekre	120
5.6.	Sajátérték-feladatok	122
5.7.	Kvalitatív vizsgálat	122
5.8.	Alkalmazások	127
5.8.1.	Pontmechanika	127
5.8.2.	Kvantummechanika	128
5.9.	<i>Mathematica</i> és magasabb rendű egyenletek	129
6.	A Laplace-transzformáció	130
6.1.	Alapvető fogalmak és tulajdonságok	131
6.2.	Alkalmazások magasabb rendű lineáris egyenletekre	135
6.2.1.	Állandó együtthatós egyenletek	135
6.2.2.	Változó együtthatós egyenletek	136
6.3.	Alkalmazások lineáris egyenletrendszerekre	137
6.4.	Néhány további példa	138
6.4.1.	Bemenet-kimenet rendszerek	138
6.5.	Számítások <i>Mathematicával</i>	138
III.	A kvalitatív elmélet elemei	141
7.	A stabilitáselmélet elemei	142
7.1.	A stabilitáselmélet alapfogalmai	142
7.2.	Lineáris rendszerek	152
7.3.	Ljapunov tételei	156
7.4.	Ljapunov-függvények szerkesztése	162
7.5.	Alkalmazások	165
7.5.1.	Mechanika	165
7.5.2.	Populációdinamika és kémiai kinetika	168
7.5.3.	Részletesen kiegyensúlyozott reakciók	171
7.6.	<i>Mathematica</i> és stabilitáselmélet	174
8.	Autonóm egyenletek, dinamikai rendszerek	177
8.1.	Alapfogalmak	177
8.1.1.	Az autonóm egyenlet fogalma és tulajdonságai	178
8.1.2.	Dinamikai rendszerek	183

8.1.3.	Autonóm egyenletek és dinamikai rendszerek kapcsolata	187
8.2.	Lineáris rendszerek	190
8.2.1.	Kétdimenziós rendszerek	190
	Jordan-féle normálalak	190
	Valós sajátértékek, kétdimenziós sajátaltér	191
	Kétszeres valós sajátérték, egydimenziós sajátaltér	192
	Konjugált komplex sajátértékek	193
	Szinguláris együtthatómátrix esete	194
	Visszatranszformálás	195
8.2.2.	Magasabb dimenziós rendszerek	198
8.3.	Nemlineáris rendszerek	202
8.3.1.	Globális vizsgálat az egyenesen	203
8.3.2.	Lokális vizsgálat az egyensúlyi pontok körül	205
	Általános állítások	205
	Kétdimenziós rendszerek	208
8.3.3.	Periodikus megoldások	210
	Periodikus pálya stabilitásának vizsgálata	212
	Kétdimenziós rendszerek	215
8.3.4.	Globális vizsgálat a síkon	220
8.3.5.	Egy kaotikus modell	225
8.4.	Diszkrét dinamikai rendszerek	228
8.5.	Alkalmazások	230
8.5.1.	Dinamika	230
	Ingamozgás	230
	Bolygómozgás	230
8.5.2.	Reakciókinetika	232
8.5.3.	Populációdinamika	234
	Egydimenziós folytonos idejű modellek	234
	Egydimenziós diszkrét idejű modell	235
	Kétdimenziós modellek	235
8.5.4.	Fertőzésterjedési modellek	237
8.6.	<i>Mathematica</i> és autonóm egyenletek	239

IV. Kiegészítő fejezetek 241

9.	Parciális differenciálegyenletek	242
9.1.	Bevezetés	242
9.1.1.	Fontos parciális differenciálegyenletek a fizikában és a kémiában	242
9.1.2.	Verifikálás	245
9.1.3.	Egyszerű megoldási módszerek	246
9.1.4.	Parciális differenciálegyenletek osztályozása	248
9.2.	Elsőrendű egyenletek	248
9.3.	Másodrendű lineáris egyenletek	251

9.3.1.	A fő részükben lineáris másodrendű parciális differenciálegyenletek osztályozása	251
9.3.2.	A Laplace-egyenlet és a Poisson-egyenlet	252
	Megoldás a teljes téren	253
	Megoldás korlátos tartományon	254
9.3.3.	A hővezetési vagy diffúziós egyenlet	255
	Megoldás a teljes téren	256
	Megoldás korlátos tartományon	257
9.3.4.	A hullámeqyenlet	259
	Megoldás a teljes téren	260
	Megoldás korlátos tartományon	261
9.4.	A Laplace-transzformáció alkalmazása	263
9.5.	<i>Mathematica</i> és parciális differenciálegyenletek	264
10.	A variációszámítás elemei	267
10.1.	Bevezetés: optimalizálási feladatokról	267
10.2.	A variációszámítás alapfeladata	268
10.3.	Euler–Lagrange-egyenletek	271
	10.3.1. A minimális forgásfelület	276
	10.3.2. A brachisztocron-probléma	277
10.4.	Elégséges feltétel	279
10.5.	Alkalmazások	282
	10.5.1. Dinamika	282
	10.5.2. Optika	283
	Az állandó törésmutató esete	284
	Fénytörés	284
	Tükröződés a talajon	284
	Optikai szál	285
	10.5.3. Egy közgazdasági példa	286
	10.5.4. Egy geometriai feladat	288
	10.5.5. Kitekintés és filozófiai megjegyzések	289
10.6.	<i>Mathematica</i> és variációszámítás	290
11.	A feladatok megoldása	292
11.1.	A megoldások elé	292
11.2.	A 2. fejezet feladatainak megoldása	292
11.3.	A 3. fejezet feladatainak megoldása	297
11.4.	A 4. fejezet feladatainak megoldása	304
11.5.	Az 5. fejezet feladatainak megoldása	307
11.6.	A 6. fejezet feladatainak megoldása	312
11.7.	A 7. fejezet feladatainak megoldása	313
11.8.	A 8. fejezet feladatainak megoldása	319
11.9.	A 9. fejezet feladatainak megoldása	327
11.10.	A 10. fejezet feladatainak megoldása	333
	Hivatkozások és bibliográfia	339
	Tárgy- és névmutató	351

Előszó a harmadik kiadáshoz

Miután könyvünk második, változatlan kiadása is elfogyott, szükségessé vált egy újabb kiadás. Ebben a megtalált kisebb hibákat, elírásokat javítottuk, az irodalomjegyzéket korszerűsítettük, az ábrákat egységesítettük, figyelembe vettük a *Mathematica* (újabb nevén: Wolfram-nyelv) fejlődését is.

Köszönettel tartozunk Horváth Gábornak, aki az előző kiadás alapos végigolvasása közben számos figyelembe veendő megjegyzést tett. Rác András mindenekelőtt az olvashatóságra és érthetőségre koncentrálnak végezte lektori tevékenységét; megjegyzéseinek túlnyomó többségét hasznosítottuk. Az újabb kiadást támogatta a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal is (SNN 125739).

A velünk együtt tanító kollégák közül a korábbiakban megemlítették mellett megköszönjük Csikja Rudolf, Király Mariann és Nagy Ilona segítségét. Garay Barnabás nevét is külön meg kell említenünk, mert számos megjegyzést kaptunk tőle az előző kiadások megjelenése után.

A technikai támogatást most Gerner Józsefnek köszönhetjük.

2019. október

Tóth János és Simon L. Péter

Előszó

A jelen könyv egyrészt azokon az előadásokon alapul, amelyeket az Eötvös Loránd Tudományegyetemen tartottunk egymást követően matematikus- és alkalmazottmatematikus-hallgatók számára, másrészt pedig amelyeket Tóth János tartott a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Vegyészmérnöki Karának hallgatói számára. Ennek megfelelően elsősorban vegyész- és biomérnök-, valamint alkalmazottmatematikus-hallgatókat céloztunk meg vele, de nagyon reméljük, hogy más egyetemek matematikus és differenciálegyenleteket tanuló és alkalmazó nem matematikus hallgatói is haszonnal forgatják majd.

A könyv létrejöttének körülményei indokolják, hogy mindenképp az ELTE-n és a BME-n velünk együtt tanító kollégáknak mondjunk köszönetet, így Frits Erika Ritának, G. Horváth Ágotának, Hári Józsefnek, Kollárné Hunek Klárának, Lángné Lázi Mártának, Mátrai Tamásnak, Rácz Andrásnak és Sánta Zsuzsának.

Nagyon sokat köszönhetünk Garay Barnabásnak, a könyv lektorának, aki mindenre kiterjedő figyelemmel igyekezett kigyomlálni a hibákat, valamint értetőbbé és logikusabbá tenni a szöveget.

Korábbi változatok, illetve egyes fejezetek elolvasásával segített bennünket Andai Attila, Gelencsér Tímea, Halmschlager Andrea, Horváth Miklós, Karátszon János, Kánnai Zoltán, Lóczi Lajos, Papp Dávid, Pfeil Tamás, Simon László, Szili László és Ván Péter. Sok technikai segítséget kaptunk Tikk Domonkostól és Wettl Ferencről. Végül, de nem utolsó sorban hálásak vagyunk munkahelyi vezetőinknek a BME-n és az ELTE-n, mert támogatták a könyv megírását.

A könyv részben a T037491 és a T047132 számú OTKA-pályázat támogatásával készült.

2004. augusztus

Tóth János és Simon L. Péter